

Možnosti uplatnění teorie prozařování základních lidských práv a svobod v soukromém pojištění

Robert Šimek / Česká národní banka

Ústavní pořádek ČR explicitně neupravuje ani se nezmiňuje o pojistné smlouvě. Úmyslem ústavodárce nebylo upravit tento institut na úrovni nejvyšší právní síly. Ústava tvoří základnu veřejného práva a je zároveň východiskem pro odvětví soukromého práva. Lze tedy hovořit o soukromoprávním obsahu ústavněprávních norem. Základem pro vytváření soukromoprávních vztahů je *Listina základních práv a svobod (LZPS)*, jež zajišťuje jedinci jeho autonomii. Konkretizací zákony je stanoven právní rámec, ve kterém si osoby mohou uspořádat svoje smluvní vztahy. Tím se vytváří systém hodnot, na nichž je budován stát a v jejichž centru stojí lidská svoboda, která není ohrožována jen státní mocí, nýbrž i mocí soukromou, jestliže mezi jedním a druhým soukromým subjektem existují svobodu ohrožující mocenské zásahy a z čehož vyvstává omezení svobody jednotlivce, který se dostane do podřízenosti cizí moci.

Občanský zákoník (OZ) se hlásí k výkladu soukromého práva v souladu s LZPS a ústavním pořádkem v § 2 odst. 1, čímž potvrdil existenci konstitucionalizace soukromého práva, která je již řadu let v ČR potvrzována judikaturou soudů¹ i právní doktrínou. Není dost dobře možné, aby bylo např. právní jednání v souladu s dobrými mravy, ale zároveň v rozporu s LZPS.²

Od vlastního ústavně konformního výkladu pak musíme odlišit nepřímý účinek základních práv skrze interpretaci neurčitých právních pojmů v soukromém právu.³ Podle této teorie prozařování základních práv se vytváří „směrnice“ při výkladu a aplikaci generálních klauzulí. Funkce základních práv tedy nespočívá pouze v obraně jednotlivce před zásahy veřejné moci (tzv. „obránná funkce“), ale také v ochraně a péči mezi subjekty s rovným postavením.⁴

Mimořádnost použití základních lidských práv v soukromoprávních vztazích je dána intenzitou nerovnosti mezi formálně rovnoprávními subjekty, jejichž existenci není možné v konkrétním případě odstranit dostupnými nástroji

soukromého práva, a proto lze prolomit vůdčí zásadu tohoto právního systému – princip smluvní autonomie (autonomie jednotlivce). Jde o případ, kdy buď soukromé právo (relevantní právní norma) obsahuje mezeru, kterou je třeba vyplnit právě ustanovením obsahujícím lidská práva,⁵ nebo je nutné uplatnit doktrínu prozařování základních práv skrze body vlnu.

Proti tomu se také namítá, že se formální aplikací vytváří až přílišné riziko omezování autonomie vůle jakožto jednoho z vůdčích principů soukromého práva⁶ nebo se tento přístup příliš neliší od státního zásahu,⁷ příp. se rozhodovací činnost může stát chaotickou tím, že bude založena na neurčitých principech, hodnotách, právně-politických cílech a předpokladech, což může vést ke snížení právní jistoty.⁸ Tak jako tak, při aplikaci doktríny prozařování jde o veřejnoprávní intervenci do soukromoprávního vztahu. Otázkou tedy zůstává, do jaké míry jsou tyto zásahy přiměřené, resp. proporcionální.

Teorie prozařování základních lidských práv a svobod do soukromého práva⁹ bývá chápána jako působení základních práv mezi soukromými osobami, tj. tyto osoby musí dbát rovněž na tato práva ostatních. V tomto duchu jde o aktivistické pojetí soudcovské moci do oblasti, která patřila do výlučné domény politiky.¹⁰ Svým způsobem jde též o určité posunutí hranice vnímání principu dělby moci mezi mocí zákonodárnou a mocí soudní.

Soukromé a veřejné právo jsou relativně svébytné části jednotného právního řádu. Obě tyto části však na sobě nejsou zcela nezávislé, ale vliv veřejného práva na právo soukromé je nutné zkoumat z hlediska možných průniků, zejména s ohledem na hodnotu lidské svobody jakožto základní hodnotové východisko soukromého práva a na zásadu autonomie vůle a její legitimní omezení. Přestože základní práva zpravidla nemají přímý účinek v soukromých právních vztazích,¹¹ bývá jim v určitých případech přiznáván alespoň nepřímý účinek neboli závaznost základních práv pro třetí (soukromé) osoby.¹²

Pokud by byla myšlenka horizontálního působení dovedena do extrému, znamenalo by to např. rozšíření zákazu diskriminace na všechny právní vztahy.¹³ To není vždy žádoucí¹⁴ a děje se tak ve veřejném zájmu¹⁵ a pro veřejné blaho.¹⁶ V důsledku toho se již nejedná o ryze soukromou záležitost, nýbrž se tyto vztahy stávají rovněž věcí veřejnou.

1 Základ aplikace teorie prozařování ústavních hodnot

1.1 Rozhodnutí Lüth a další

V případě Lüth¹⁷ vyslovil německý Spolkový ústavní soud tezi o prozařování základních práv celým právním řádem, která byla přejata i do českého právního prostředí.¹⁸ Z odůvodnění vyplývá, že „základní zákon, který nechce být pouze hodnotově neutrálním souborem norem, ve své části týkající se základních práv stanovil také objektivní řád hodnot a že právě v tom vyjádřil principiální posílení významu základních práv. Tento hodnotový systém, který svůj středobod nachází ve svobodně se rozvíjející osobnosti a její důstojnosti, musí jako ústavněprávní základní rozhodnutí platit pro všechna odvětví práva; zákonodárství, správa a soudnictví z něj přijímají směrnice a impulzy. Takto ovlivňuje samozřejmě také občanské právo; žádný občanskoprávní předpis s ním nesmí být v rozporu a každý musí být v jeho duchu vykládán. Právní obsah základních práv jako objektivních norem se v soukromém právu rozvíjí prostřednictvím média – předpisů, jež tuto oblast práva bezprostředně ovládají. Jako musí být nové právo v souladu s hodnotovým systémem základních práv, tak na něj musí být i staré právo obsahově upraveno. [...] Soudce je tak z důvodu ústavního příkazu povinen zkoumat, zda jím aplikované materiální civilněprávní předpisy jsou ovlivněny základními právy v popsaném smyslu; pokud ano, je povinen brát v úvahu při výkladu a aplikaci těchto předpisů uvedené modifikace soukromého práva. Toto je smysl vázanosti civilněprávního soudce také základními právy (čl. 1 odst. 3 základního zákona). Pokud toto měřítko opomene a jeho rozsudek tak spočívá na pomnutí tohoto vlivu základních práv na normy civilního práva, proviní se nejen proti objektivnímu ústavnímu právu, ve kterém popřel obsah základní právní normy, ale porušil jako nositel veřejné moci tímto rozsudkem základní právo, na jehož dodržování má občan ústavněprávní nárok vůči soudní moci“.

Tento přístup rovněž koresponduje s vymezením pojmu „právní stát“, jak jej vyjádřil Ústavní soud ČR (ÚS) v jednom

ze svých prvních nálezů:¹⁹ *Naše nová ústava není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje, vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti. Česká ústava akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově-materiálnímu smyslu, podmiňuje právo respektováním základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami také užití právních norem měří.*

S pojetím základních práv působících výlučně vertikálně si tudíž nevystačíme. Vedle toho nabývá na významu jejich pojetí jako vyjádření objektivního hodnotového řádu platného pro celý právní řád, tedy rovněž pro soukromé právo. Jako nedostatečné by bylo zúžení jejich platnosti pouze na vztahy týkající se státu a jednotlivce. ÚS tak např. potřebuje ke svému zásahu, aby k porušení norem jednoduchého práva ze strany obecného soudu došlo „v důsledku svévole (např. nerespektováním kogentní normy) anebo v důsledku interpretace, jež je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti (např. přepjatý formalismus)“.²⁰

ÚS také dodává, že „jednou z funkcí ústavy, zvláště ústavní úpravy základních práv a svobod, je její ‚prozařování‘ celým právním řádem. Smysl ústavy spočívá nejen v úpravě základních práv a svobod, jakož i institucionálního mechanismu a procesu utváření legitimních rozhodnutí státu (resp. orgánů veřejné moci), nejen v přímé závaznosti ústavy a v jejím postavení bezprostředního pramene práva, nýbrž i v nezbytnosti státních orgánů, resp. orgánů veřejné moci, interpretovat a aplikovat právo pohledem ochrany základních práv a svobod“.²¹

1.2 Autonomie vůle jako hodnotové východisko

Právní vztahy vzniklé na základě soukromého pojištění jsou ovládány zásadou autonomie vůle, podle které má každý právo utvářet si právní poměry vlastní svobodnou vůlí, podle této vůle jednat a na základě ní si uspořádat právní poměry.²²

OZ vychází z myšlenky, že „funkcí určení soukromého práva je sloužit člověku jako prostředek k prosazování jeho svobody. Účelem občanského kodexu je umožnit i garantovat

svobodné utváření soukromého života, a ponechat tedy co nejširší prostor svobodné iniciativě jednotlivce. Proto také osnova klade zásadní důraz na hledisko autonomie vůle“, přičemž autonomie vůle je zde pojata jako „způsob určení a utváření vlastního právního postavení jednotlivce z jeho iniciativy a v důsledku jeho chtění. Je-li první hodnotou právního státu svobodný člověk a ochrana jeho přirozených práv, plyne z toho pro soukromé i občanské právo nezbytnost ponechat co nejširší prostor jeho rozhodnutí, jak je z vlastní iniciativy projeví a uskuteční. A protože člověk nejčastěji sdílí své soukromé záležitosti s jinými osobami, je základním soukromoprávním nástrojem pro uspořádání těchto záležitostí konsenzus vyjádřený ujednáním. Smlouvě a smluvní svobodě se tudíž ponechává rozsáhlý prostor; zákon vystupuje jako *ultima ratio* jen tam, kde dohoda vůbec není možná, anebo nedojde-li k ní“.

Privátní autonomie je rovněž právní hodnotou garantovanou státem prostřednictvím ústavního práva (čl. 2 odst. 3 LZPS, čl. 2 odst. 4 Ústavy ČR), je obsažena i mezi požadavky materiálního právního státu (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR)²³ a projevuje se jak v osobní svobodě (např. smluvní svoboda), tak i majetkové svobodě (např. svoboda nakládání s majetkem i způsobu jeho zachování nebo ochrany). Uznání autonomie vůle je vyjádřením respektu státu ke svobodné vůli, resp. respektu k jednání jednotlivce, které není výslovně zakázáno či příkázáno. Právo jedince na autonomii vůle, resp. na svobodné lidské jednání je přímo aplikovatelné vůči orgánům veřejné moci, které jsou povinny jej respektovat.²⁴

Lidská svoboda má své minimální meze ve svobodě ostatních jednotlivců. V tomto pojetí také autonomie vůle není neomezená a nachází své limity v právech jiných osob. Dalším omezením může být veřejný zájem, jestliže smysl a účel vyžadují, aby se prosadil před zájmem soukromým, tj. z hlediska jeho intenzity.²⁵ Platí tedy, že čím méně je dotčen veřejný zájem, tím více je umožněna autonomie vůle, protože se jí nekladou vnější limity. Vzhledem k tomu, že pojistná smlouva není vždy jen právním vztahem mezi pojistníkem a pojistitelem, ale svým obsahem se často dotýká i práv třetích osob (např. pojištěného, poškozeného, obmyšleného, zástavního věřitele), je významným způsobem dotčen princip veřejného pořádku, tj. zájem na bezpečném fungování smluvních transakcí a důvěra v tento systém (legitimní očekávání třetích osob).

Se svobodou²⁶ nelze spojovat absolutní nezávislost; naopak bývá také spojována s právní odpovědností podle zásady, že každý odpovídá za sféru svého vlivu, resp. se zásadou *neminem laedere*. Vyšší svoboda tedy znamená i vyšší odpovědnost za vlastní jednání.²⁷ Vykonává-li někdo právní panství, přičtou se mu také negativní následky z tohoto jednání vyplývající.²⁸

Svobodné uzavření smlouvy nutně předpokládá konsenzus jako výsledek sociální interakce. Hranicí autonomie vůle jednoho člověka je autonomie vůle jiných lidí. Konkrétní podoba této autonomie se vždy pohybuje mezi dvěma krajními variantami, a to na jedné straně liberální, která jakékoli omezování odmítá, a sociálnědeterminované, která naopak požaduje ochranu cestou práva, jež však není univerzální, ale existuje k ní mnoho různých přístupů.²⁹

Projevem autonomie vůle je i preference dispozitivních norem v OZ, kterou zakotvuje § 1 odst. 2: *Nezakazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona; zakázána jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti*.

Existující limity autonomie mají nejčastěji podobu kogentních ustanovení, tedy ustanovení, která není možné dohodou účastníků soukromoprávního vztahu změnit. Někdy je příkazující norma bezvýjimečná (např. v § 2771 OZ, neboť jsou výrazným způsobem dotčena práva třetích osob); jindy je stanovena pouze k ochraně některých subjektů (např. ochrana spotřebitele v ustanoveních o spotřebitelských smlouvách). V takovém případě je dané pravidlo jednostranně zavazující. V nejobecnější podobě je tento limit stanoven v LZPS, a to formou výhrady zákona (čl. 2 odst. 2 LZPS) tak, že určité omezení je možno stanovit pouze zákonem.

Z principu proporcionality je pak zřejmé, že vedle formální výhrady je třeba naplnění i materiálních podmínek, a to že nad principem autonomie vůle v konkrétním případě převládne jiný princip nebo veřejný zájem (např. právní jistota, ochrana slabší strany apod.). Od nerovnosti spojené s vnucením obsahu smlouvy je již pouze malý krok k ochraně hodnoty lidské důstojnosti i v soukromoprávních vztazích.³⁰ Otázkou je, jakou roli zde hraje princip rozumnosti.

1.3 Funkce pojištění

Abychom pochopili povahu veřejného zájmu, je nutné zkoumat funkci, jakou pojištění ve společnosti plní. Ve smyslu ekonomické teorie pojištění v procesu ekonomické směny může plnit jak funkci posilování bezpečnosti, tak dosahování blahobytu společnosti.³¹ Tím současně podporuje jak koncept welfarismu,³² tak i přirozené právo brát se o vlastní štěstí (§ 3 odst. 1 OZ). Pojištění jako společenství pojistných zájmů širokého okruhu osob zabezpečuje větší počet jednotlivců, které spojuje obava před vznikem pojistné události. Několik málo lidí je kompenzováno z prostředků placených mnoha účastníky onoho společenství a tím se funkce pojištění naplňuje.³³

Účelem škodového pojištění je přebírání rizik a v jeho materializované podobě poskytnutí peněžitého plnění (přebírání úhrad škod).³⁴ V obnosovém pojištění jde o úhradu abstraktní majetkové potřeby spojené s pojistnou událostí. Pojištění vyrovnává poruchy v hospodářských plánech dotčené osoby vyvolané nejistými událostmi.³⁵ Je společenstvím zájmů několika osob, které spojuje shodný zájem (zabezpečit se proti riziku) založený na principu solidarity v případě potřeby.³⁶

Ingerence státu se projevuje v řízení rizik a prevenci škod. Společný zájem těchto jedinců se stává zájmem veřejným, neboť ve společnosti dochází ke snižování počtu škod, resp. hospodářských ztrát poskytnutím její náhrady. Pojištění je společenstvím pojistných nebezpečí (tedy rizik, jejichž nositeli jsou pojištění).³⁷ Aby stát plnil tyto funkce, musí pojištění podporovat. Normativně upravuje rizika, která považuje za nejzávažnější s ohledem na veřejný zájem. Ostatní ponechává volnému trhu se zachováním práva dohledu proti jejímu zneužití, včetně stanovení pravidel podnikání.

1.4 Řešení kolize hodnot na více úrovních

1.4.1 Hodnotové rozhodnutí zákonodávce

1.4.1.1 Odstranění kolizí v rámci normotvorby

Nastane-li kolize právních hodnot, musíme vážit, v jaké dimenzi se nacházíme. Pohybujeme-li se v ústavní rovině, nejedná se o automatické doplnění ústavní hodnoty do soukromého práva, nýbrž zpravidla jde o kolizi dvou ústavních hodnot (např. rovnosti a svobody), přičemž tuto kolizi musí v první řadě vyřešit zákonodávce nastavením právní regula-

ce (např. v podobě ochrany slabší smluvní strany). Autonomie vůle totiž nelegitimuje k jednání, které bude panstvím nad jinými, ale pouze panstvím nad sebou samým. V autonomních vztazích to předpokládá vzájemnou součinnost dvou či více osob, která se realizuje smlouvou. Kolize však může vzniknout také s jinými základními právy (jako je ochrana soukromí, ochrana osobnostních práv apod.).

V určitém smyslu můžeme hovořit o nepřímém účinku základních práv v různých situacích, včetně tvorby tzv. „jednoduchého práva“, neboť i ta musí být ústavně konformní. Takto byl také původně chápán horizontální účinek, jehož adresát byl stát, a ten jej musel promítnout i do jednoduchého práva.³⁸ Na úrovni zákona se tak může dít prostřednictvím kogentních a jednostranně donucujících ustanovení. Podíl těchto norem omezuje autonomii vůle a spoluurčuje míru svobody v soukromém životě.³⁹ Kogentní charakter normy může spočívat v jeho účelu, jako ochrana slabší strany (např. spotřebitele), ochrana třetích osob jako zachování principu rovnosti, ochrana veřejného pořádku či ochrana dobrých mravů.⁴⁰ To má význam především při teleologickém výkladu právní normy.

1.4.1.2 Ochrana slabší strany – vyrovnání smluvních pozic

V pojištění se pak nachází celá řada mechanismů, které mají posílit postavení slabší smluvní strany, a to ať cestou soukromého práva (např. upozorňovací povinnost podle § 2789 odst. 1), tak práva veřejného.⁴¹ V některém horizontálním vztahu mezi dvěma subjekty soukromého práva je nepoměr mezi těmito subjekty tak silný, že je potřeba slabšího z nich chránit, a silnějšímu naopak uložit povinnosti limitující volnost užívání jeho kapacit.⁴² V jiných případech to však nemá racionální jádro (např. § 2872 OZ). Je však otázkou, zda zásada ochrany slabší smluvní strany je skutečně omezením autonomie vůle nebo spíše nezbytným předpokladem pro její skutečné naplňování.⁴³ Ve vztazích, které jsou charakteristické informační asymetrií a mezi něž patří typicky pojištění, se např. stanovením informační povinnosti pojistiteli (např. § 2760 OZ) má vyrovnat informační deficit pojistníka, v jehož důsledku se má privátní autonomie efektivněji naplňovat.⁴⁴

Jedním z důvodů, proč základní práva, resp. hodnoty v nich zakotvené, nacházejí svou působnost rovněž ve vztazích mezi soukromými osobami, je existence mocenské převahy jednoho z účastníků těchto vztahů, která může mít např.

povahu ekonomickou či sociální.⁴⁵ Konkrétně v pojištění již zmíněná asymetrie informací klade na smluvní strany požadavek zvláštní důvěry a poctivosti při vzájemném sdělování informací (§ 1728 odst. 2 a § 2788 OZ). I ty jsou však často založeny na principu autonomie vůle, neboť se poskytují na žádost druhé strany.⁴⁶ Automatické informační povinnosti jsou naopak zpravidla předmětem regulace veřejného práva,⁴⁷ pokud jejich povinnost nevyplyne např. z doplňující funkce principu poctivosti (§ 6 OZ).

1.4.1.3 Kontraktační povinnost

Právní norma v určitých případech ukládá povinnost uzavřít pojistnou smlouvu. Smluvní přímus v povinném pojištění (§ 2779 a násl. OZ) se projevuje jako určité omezení smluvní autonomie z důvodu veřejného zájmu. Je-li určitá (zejména riziková) činnost podmíněna uzavřením pojištění, pak je na místě zajistit, že konkrétní osoba při splnění stanovených podmínek může danou činnost vykonávat. Jde o jasnou známku publicizace soukromoprávního vztahu, resp. privatizace některých funkcí státu.

Kontraktační povinnosti se také stanoví v případech, pokud jednotlivec nabízenou službu nutně potřebuje a nemá žádnou rozumnou alternativu (např. podle § 3 odst. 1 zákona č. 168/1999 Sb.). Z opačného úhlu pohledu se může jevit jako projev lidské solidarity (v duchu „vědomosti svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku“)⁴⁸ s osobami, které mohou utrpět újmu plynoucí z rizikových činností, a to tak, že jim v případě jejího vzniku bude plně uhrazena.

1.4.1.4 Pojistný zájem jako zastupující prvek veřejného pořádku

Veřejný zájem se však může projevovat i na jiných místech. Např. požadavek pojistného zájmu (§ 2761 a násl. OZ) není nic jiného než specifickým projevem veřejného pořádku ve smluvní úpravě pojištění. Má se jím zabránit, aby cizí majetek (čl. 11 LZPS) nebo život a zdraví (čl. 6 a čl. 31 LZPS) nebyly zneužity k získání majetkového prospěchu třetí osobou tím, že dojde ke zničení tohoto majetku nebo ohrožení lidského života, příp. zdraví. Pojištění tyto spekulativní momenty ze své povahy vytváří, a proto musí existovat určité specifické právní pojistky proti zneužití.⁴⁹

1.4.1.5 Ochrana spotřebitele

Rozvíjející se regulace ochrany spotřebitele může být považována za velmi dynamicky se profilující „odvětví“ práva,

neboť na rozdíl od ryzích smluvních úprav je tato oblast založena na poměru norem mezi evropskými předpisy a předpisy členských států. Tato oblast se mimořádně rychle vyvíjí a namísto minimální harmonizace principů ochrany slabší strany jsme svědky stále většího tlaku na maximální harmonizaci cestou velmi detailních pravidel.⁵⁰ Je nutné přiznat, že tyto tendence jsou prosazovány jako reakce na určitá tržní selhání. Je však nutné vždy zkoumat, zda tato pravidla jsou skutečným omezením smluvní autonomie, či spíše naopak (viz výše).⁵¹

ÚS stojí na stanovisku,⁵² že „ochrana spotřebitele nepředstavuje některé ze samostatně ústavně zaručených základních práv a svobod. Nutno zdůraznit, že i v zahraničních ústavách, které zmiňují postavení spotřebitele jako slabší strany vyžadující ochranu, se zpravidla jedná nikoli o subjektivní právo, nýbrž o ústavně vytyčený cíl politiky státu spojený s konkrétní úpravou ochrany spotřebitele v rovině obyčejného práva; tudíž provádění takové ústavně žádoucí politiky (ochrana slabší strany) má na postavení spotřebitele v oblasti základních práv především reflexní účinek (spotřebitel jako destinátář realizace pronijní a ústavně konformní činnosti státu)“.

1.4.1.6 Výkon veřejných funkcí

Lze pozorovat také fenomén, při kterém soukromé subjekty stále více vykonávají veřejné povinnosti s vládní podporou. Rozlišení na soukromé a veřejné subjekty je potom méně zřetelné. Podobně se hovoří o konstitucionalizaci soukromého práva, což souvisí s doktrínou ústavního státu chránícího důsledně ústavní práva proti jejich porušování ze strany jakéhokoliv subjektu, tedy nejen státu, resp. orgánů veřejné moci. V soukromém pojištění se to může projevit tak, že některé činnosti pojišťovny mohou plnit funkce, které by jinak zajišťoval stát (např. v dostupnosti zdravotní péče, příp. druhů náhrad souvisejících se vzniklými úrazy).⁵³

1.4.1.7 Zákaz diskriminace

S autonomií vůle se může střetávat princip rovnosti, resp. zákazu diskriminace. Sama autonomie vůle je v pozitivním smyslu předmětem garancí základních práv⁵⁴ a v případě horizontálního působení ostatních základních práv by takto horizontálně působil i tento princip.

Zákaz diskriminace, resp. požadavek rovného zacházení obsahuje např. § 2769 OZ. V tomto požadavku se promítá zásada zákazu diskriminace na základě zakázaných hledi-

- 1 Např. náleží ÚS ze dne 19. ledna 2017, sp. zn. I. ÚS 3308/16.
- 2 Bartoň, Michal, a kol. Základní práva. Praha: Leges, 2016, s. 57.
- 3 V rámci pozitivních závazků má stát povinnost chránit před zásahem do základních práv ze strany třetí osoby. To platí v kontextu *Evropské úmluvy o základních právech a svobodách*. V kontextu LZPS však platí spíše doktrína nepřímého účinku.
- 4 Tichý, Luboš. Podmínky používání základních práv v soukromém právu. In: Tichý, Luboš (ed.), *Základní lidská práva v jednotlivých právních odvětvích*. Praha: UK, 2006, s. 70.
- 5 Tichý, Luboš. Působení základních práv na soukromoprávní poměry a jeho meze (skica k doktríně prozařování). *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2010, č. 1, s. 15.
- 6 Např. Ondřejek, Pavel. Konstitucionalizace soukromého práva na příkladu limitu jednáni právnických osob. *Jurisprudence*, 2016, č. 4, s. 39.
- 7 Kühn, Zdeněk. Budování horizontálního konstitucionalismu: tři středoevropské strategie. In: Tichý, Luboš (ed.), *Základní lidská práva v jednotlivých právních odvětvích*. Praha: UK, 2006, s. 93; Schieman, Gottfried. *Základní práva v soukromém právu Spolkové republiky Německo*. Ibidem, s. 51–52.
- 8 Kühn, Zdeněk. Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. Praha: Karolinum, 2002, s. 170.
- 9 Podle R. Alexyho mají základní práva a svobody povahu právních principů, které jsou

způsobily poměřování (in: Alexy, Robert. *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1994, s. 80 a násl.).

- 10 Kühn, op. cit. sub 8, s. 164.
- 11 Ten se jim přiznává např. v případě tzv. „pravých mezer“. K pojmu „pravé mezery“ srov. Melzer, Filip. *Metodologie nalézáni práva: úvod do právní argumentace*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 224–227.
- 12 Wagnerová, Eliška, a kol. *Listina základních práv a svobod*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 13, 22, 29.
- 13 Srov. náleží ÚS ze dne 7. června 1995, sp. zn. Pl. ÚS 4/95. + Srov. kritiku in: Basedow, Jürgen. *Der Grundsatz der Nichtdiskriminierung im europäischen Privatrecht*. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 2008, s. 230–251.
- 14 Princip rovnosti je třeba diferencovat a nelze mu automaticky dát přednost před principem autonomie vůle. V soukromém právu má spíše povahu smluvní spravedlnosti, jak vyplývá např. ze srovnání projektů UNIDROIT Principles nebo PECL, v nichž rovnost je substituována okolnostmi, jako je ekonomická nerovnost stran, újma spotřebitele, využití slabosti, zneužití situace. Z toho pohledu se jeví spíše jako nástroj vyvažování pozic smluvních stran plynoucí z faktické nebo jiné nerovnosti. K tomu slouží však i další korektivy, jakou jsou veřejný pořádek, dobré mravy, zákaz zneužití práva, požadavek rozumnosti a účelnosti aj.

sek, kterými jsou národnost, rasový nebo etnický původ nebo jiné hledisko odporující zásadě rovného zacházení podle jiného zákona,⁵⁵ včetně těhotenství nebo mateřství.⁵⁶ Kromě posledních dvou zmíněných tato kritéria zpravidla nemají vliv na výši pojistného rizika, a proto by jejich využití bylo čistě účelové, ačkoli statisticky mohou vznikat mezi těmito skupinami rozdíly. Antidiskriminační pravidla velí zvolit taková kritéria, která nepovedou k uplatňování stereotypů a předsudků.⁵⁷

Pojistitel tak v soukromí sice může být např. rasistou,⁵⁸ nicméně uplatnění zakázaného kritéria pro něj má určité právní následky. Sankcí za porušení tohoto pravidla je nicotnost zvýšení pojistného nebo snížení pojistného plnění. Tato opatření samozřejmě mohou rovněž sledovat cíle sociální politiky, pokud se týkají dosažení rovnosti při stanovování výše pojistného, avšak mohou sloužit i dalším cílům, jako je rozložení rizika mezi více subjektů, redistribuci výnosů či stabilizaci pojistného.⁵⁹

1.4.2 Možnost ingerence veřejnoprávních orgánů

Pohybujeme-li se na úrovni ochrany poskytnuté orgánem uplatňujícím veřejnou moc, pak hovoříme o situaci, při které příslušný orgán při interpretaci normy nebo dotváření práva např. musí poměřovat dotčené principy a hodnoty při vlastním teleologickém výkladu (vhodnost, přiměřenost, závažnost). V tomto případě orgán veřejné moci aplikuje ústavní hodnoty a principy na konkrétní případ a svým způsobem tak právo též vytváří (§ 10 OZ).⁶⁰

Podle R. Alexyho se při poměřování v kolizi stojících práv a hodnot při řešení vychází z uplatnění tzv. „pravidla poměřování“, které říká, že „čím větší je míra nenaplnění či újma na jednom principu, tím vyšší musí být míra naplnění druhého principu“.⁶¹ Při hledání řešení kolize se postupuje směrem od legality, legitimacy až k proporcionalitě *stricto sensu*.⁶²

Z hlediska testu vhodnosti nemohou být přiměřené ty prostředky, které nejsou (absolutně) způsobilé dosáhnout cíle, k němuž mají směřovat. Jestliže daný princip neobstojí v tomto testu, pak není již nutné další testy provádět. Při odpovědi na tuto otázku jde o zkoumání primárně faktických, a nikoliv právních hledisek.⁶³ Hodnocení dalších dvou testů může být do značné míry subjektivní⁶⁴ a záviset na „předporozumění“.⁶⁵ Kritérium potřebnosti nespĺňuje situace, pokud zde existuje alternativa, která je způsobilá

dosáhnout cíle, ale při menším omezení základního práva, přičemž orgán veřejné moci nedisponuje takovou mírou uvážení,⁶⁶ která by tento nedostatek ospravedlnila.⁶⁷ Test proporcionality v užším smyslu vyžaduje, aby závažnost zásahu a tíha důvodů ospravedlňujících tento zásah byly ve vzájemném vztahu.

Při testu proporcionality v užším smyslu využívá ÚS metodu tzv. „vážící formule“, která rozlišuje hlediska závažnosti na nízká, střední nebo vysoká. Není bez zajímavosti, že tato kritéria se do určité míry překrývají s kritérii hodnocení míry intenzity přezkumu základních práv. ÚS stanovil specifickou vážící formuli např. v nálezu ze dne 12. října 1994, sp. zn. Pl. ÚS 4/94, spočívající ve zvažování empirických, systémových, kontextových a hodnotových argumentů.⁶⁸

Na tomto místě je nutné zmínit, že ÚS využívá také další testy, tj. test minimalizace zásahů do základních práv,⁶⁹ a test racionality (*rational basis*), např. v sociálních právech,⁷⁰ který se jeví jako rozumný, nikoli jako nejlepší, nejvhodnější, nejúčinnější či nejmoudřejší,⁷¹ např. ve věci zákonného pojištění.⁷² V případě, že zkoumaná úprava zasahuje do esenciálního jádra sociálního práva, je namístež použít přísnější test, a to test proporcionality.⁷³ Testy vyloučení extrémní disproportionality i racionality představují ve srovnání s testem proporcionality v intenzitě příkazu k optimalizaci nižší stupeň intenzity přezkumu.⁷⁴

Samostatnou otázkou je pak míra ingerence těchto orgánů z důvodu veřejného zájmu (např. zahájení řízení *ex officio*). V této rovině pak lze rozlišit případy, kdy případné rozpor řeší příslušný orgán na základě návrhu dotčené osoby a kdy jedná z úřední povinnosti.⁷⁵ Limitem činnosti těchto orgánů je pak zákonná licence (§ 2 odst. 3 *Ústavy ČR*, čl. 2 odst. 2 LZPS).

Rozhodování ústavních soudů zejména o základních právech a svobodách snad ani jinak uchopit nelze než podle právních principů, pro časté kolize hodnot a nedostatek jednoduchých a konkrétních právních pravidel. Prostor pro uvážení ÚS bude vždy široký.⁷⁶

1.4.3 Zohlednění základních práv v mezích právního jednání

Od interpretace právní normy soukromého práva je nutné odlišovat výklad právního jednání, které působí následky v něm vyjádřené. Z § 555–558 OZ nedovodíme přímo příkaz

- 15 Knapp, Viktor. Tvorba práva a její současné problémy. Praha: Linde, 1998, s. 59 a násl.
 16 Např. náleží ÚS ze dne 17. května 1994, sp. zn. Pl. ÚS 36/93.
 17 Lüth – Urteil des Bundesverfassungsgerichts vom 15. ledna 1958, DÖV 1958.
 18 Např. Wagnerová, Eliška. Poznámky k vývoji a k různým pojetím základních práv. Politologický časopis, 1995, č. 1, s. 43–48.
 19 Nález ÚS ze dne 21. prosince 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/93.
 20 Nález ÚS ze dne 21. října 2008, sp. zn. IV. ÚS 1735/07.
 21 Nález ÚS ze dne 14. července 2004, sp. zn. II. ÚS 30/03.
 22 Melzer, Filip – Tégl, Petr. § 1. In: Melzer, Filip – Tégl, Petr. Občanský zákoník: velký komentář. Svazek I, § 1–117. Praha: Leges, 2014, s. 45.
 23 Např. náleží ÚS ze dne 28. ledna 2004, sp. zn. I. ÚS 546/04: Podmínkou fungování právního státu je respektování autonomní sféry jednotlivce.
 24 Melzer, Filip. Právní jednání a jeho výklad. Brno: Václav Klemm, Brno, 2009, s. 18.
 25 Melzer, F. – Tégl, P., op. cit. sub 23, s. 30.
 26 K pojetí pozitivní a negativní svobody srov. Berlin, Isaiah. Dva pojmy svobody. In: János, Kis. Současná politická filosofie: sborník textů anglosaských autorů 20. století. Praha: Oikoymenth, 1997, s. 47–99.
 27 Např. usnesení ÚS ze dne 23. dubna 1998, sp. zn. II. ÚS 20/98.
 28 Srov. Weber, Max. Politika jako povolání. In: Weber, Max. Metodologie, sociologie a politika. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 246 a násl.
 29 Micklitz, Hans-Wolfgang. The Many Concepts of Social Justice in European Private Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2011, s. 3–57.
 30 Srov. Hapla, Martin. Důstojnost a lidská práva: užitečné spojení, nebo účelová fráze? In: Večeřa, Miloš – Stachoňová, Monika – Hapla, Martin (eds.). Weyrův den právní teorie. Sborník příspěvků z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 25 a násl.; Šimáčková, Kateřina. Ostých před důstojností jako právním pojmem anebo Kdy se soudce bez důstojnosti neobejde? Ibidem, s. 10 a násl.
 31 Srov. Sedláček, Jakub. Constitutional Law and Economics – (jak) lze využít ekonomickou analýzu v ústavním právu? In: Antoš, Marek – Wintř, Jan (eds.). Ústavní právo a ekonomie. Praha: UK, 2016, s. 125.
 32 Sobek, Tomáš. Právní welfarismus; Machalová, Tatiana – Večeřa, Miloš, a kol. Aktuální otázky metodologie právního myšlení. Praha: Leges, 2015, s. 274 a násl.; Sobek, Tomáš. Právní rozum a morální cit. Hodnotové základy právního myšlení. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, s. 159 a násl.
 33 Kubáň, Drahomír. Ústavněprávní rámec soukromoprávních vztahů v pojištění. Pojistné rozpravy, 2009, č. 24, s. 23 a násl.

k ústavně konformnímu výkladu právních jednání. Požadavek, aby byla právní jednání interpretována vždy v souladu s ústavním pořádkem, plyne z obecného ustanovení § 547 OZ, podle něhož musí právní jednání obsahem a účelem odpovídat zákonu (*a fortiori* tedy i ústavnímu zákonu).⁷⁷

Pohybujeme-li se na úrovni smlouvy jako výrazu práva na sebeurčení a svobodného uspořádání obsahu vlastních vztahů, nelze bez dalšího aplikovat ústavní principy a hodnoty, ale je nutné také vycházet ze zásady „Práva náležejí bdělým“, podle toho, zda realizace ochrany je podmíněna vlastní iniciativou dotčených soukromých osob.⁷⁸ Nabízí se tak otázka, jaký by byl vlastně smysl soukromého práva, pokud by jakýkoliv spor mohl být přenesen na ústavní úroveň a řešen pomocí abstraktních hodnot rovnosti, spravedlnosti, důstojnosti apod. Bez zohlednění širšího kontextu by tak byl význam soukromého práva potlačen.

V konečném důsledku je také složkou práva na sebeurčení možnost uzavřít nevýhodnou smlouvu.⁷⁹ Je-li právní jednání projevem svobodné vůle, pak by měla převážít autonomie vůle, ačkoli důsledky rozhodnutí by byly pro smluvní stranu následně nevýhodné,⁸⁰ resp. právní jednání by mělo být vykládáno tak, aby odpovídalo vůli smluvních stran.⁸¹ V systému nehierarchického uspořádání hodnot však ani autonomie vůle vždy nepřeváží a musíme i zde provádět poměrování relevantních hodnot a principů. Jde také o to, do jaké míry připustíme, že právo je pohyblivý systém,⁸² který existuje jako výsledek působení jistých sil.⁸³

Nelze však provést poměrování na ústavní úrovni a výsledek jednoduše promítnout do soukromého práva, ale poměřovat je nutné jak na úrovni ústavního práva, tak práva soukromého,⁸⁴ které má své vlastní principy. V rámci soukromého práva vstoupí do poměrování určité ústavněprávní argumenty, které budou prozařovat do celého právního systému.⁸⁵

V našem případě bychom tedy poměřovali např. ústavní svobodu (právně jednat) s materiální rovností či (smluvní) spravedlností,⁸⁶ která by vyžadovala v případě faktické nerovnosti subjektů soukromoprávního vztahu určitá omezení silnější smluvní strany⁸⁷ k obnovení rovnováhy mezi smluvními stranami. Při realizaci tohoto poměrování by hrála roli řada faktorů, především míra faktického omezení svobody právního jednání v případě uzavírání smluv s pojišťovna-

mi, faktické zatížení spotřebitelů jako důsledek nerovného postavení ve vztahu k pojišťovnám a v neposlední řadě i význam, jaký je v daném státě připisován hodnotám svobody a rovnosti.⁸⁸

S tímto výkladem souvisí také výklad podle nadřazeného práva, jsou-li aplikovány principy a hodnoty vyšší právní síly.⁸⁹ Z tohoto pohledu je názorným příkladem kolize požadavku transparentnosti a jednoduchosti, které nejsou v přímém protikladu, ale převaha jednoho oslabuje druhý. To se projevuje např. v tom, že jednoduché sdělení informací má zákazníkovi usnadnit učinění informovaného rozhodnutí za podstatně nižších transakčních nákladů, které by byl nucen vynaložit studiem všech podmínek smlouvy (např. údaj o celkové ceně). Na druhou stranu příliš jednoduché sdělení, ačkoli samo o sobě pravdivé, může vyvolat mylnou představu o tom, jak se budou jednotlivé složky nákladů projevovat v hodnotě poskytovaných služeb, což narušuje právní jistotu a legitimní očekávání (např. v otázce účtování určitých poplatků).

1.5 Generální klauzule a neurčité právní pojmy

Velmi podstatnou roli při pronikání principů a hodnot základních práv do soukromého práva sehrávají tzv. „generální klauzule“ a další neurčité právní pojmy (např. „důvody zvláštního zřetele hodné“, „veřejný pořádek“, „dobré mravy“, „poctivost“, „dobrá víra“, „nedbalost“, „odborná péče“ apod.). Je potom na orgánu veřejné moci, aby provedl hodnocení nepřímého účinku základních práv a aplikoval dostatečně „prozařené“ soukromoprávní normy. I proto vyslovuje ÚS, že „při výkladu či aplikaci jednoduchého práva na takové vztahy jsou soudy povinny toto prozařování pečlivě vážit a brát v potaz tak, aby současně dostály své povinnosti poskytovat ochranu jak právům v rovině jednoduchého práva, tak právům základním. [...] základní práva toliko prozařují skrze normy jednoduchého práva, nepůsobí však přímo mezi účastníky konkrétního právního vztahu“.⁹⁰

Obsah těchto standardů (s relativně neurčitou hypotézou) je zapotřebí konkretizovat za pomoci objektivního hodnotového řádu. Z OZ lze uvést např. ustanovení § 580, podle kterého je mj. neplatné právní jednání, jež je v rozporu se zákonem nebo se příčí dobrým mravům, pokud to smysl a účel zákona vyžadují. Na základě ustanovení § 8 OZ nepoživá právní ochrany výkon práva, který je jeho zjevným zneužitím.

- 34 Clarke, Malcolm. *Policies and Perceptions of Insurance Law in the Twenty-First Century*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 251.
- 35 Pröls, Erich Robert – Martin, Anton, a kol. *Versicherungsvertragsgesetz. Kommentar zu VVG und EGVVG mit Rom I-VO*. München: C. H. Beck, 1998, s. 54.
- 36 V soukromém pojištění však zcela princip solidarity neplatí, ale je charakteristické tzv. „mutualismem“. Člověk se totiž nepojišťuje proto, že chce zabezpečit ostatní, ale proto, že chce zabezpečit sebe cestou kolektivní úspory. Jiný smysl úplata v podobě pojistného nemá. Srov. Engliš, Karel. *Vybrané kapitoly z národního hospodářství*. Praha: Státní nakladatelství, 1925, s. 51: *Formou egoismu je mutualismus, při němž člověk zdánlivě pečuje o zájmy cizí, avšak jen proto, aby pojistil vlastní, jako při pojišťování*.
- 37 Pröls, Erich Robert, a kol. *Versicherungsaufsichtsgesetz mit Europäischem Gemeinschaftsrecht und Recht der Bundesländer*. 11. Aufl., München: C. H. Beck, 1996, s. 152.
- 38 Srov. Schiemann, Gottfried. *Základní práva v soukromém právu Spolkové republiky Německo*. In: Tichý, Luboš (ed.). *Základní lidská práva v jednotlivých právních odvětvích*. Praha: UK, 2006, s. 47.
- 39 Melzer, F. – Těgl, P., op. cit. sub 23, s. 46.
- 40 Např. náleží ÚS ze dne 25. května 2011, sp. zn. IV. ÚS 2842/10.
- 41 Srov. např. směrnici Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/97 ze dne 20. ledna 2016, o distribuci pojištění, a její prováděcí nařízení.
- 42 Srov. rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 15. října 2010, sp. zn. 2 Ans 7/2010 – 175.
- 43 Hurdík, Jan – Lavický, Petr. *Systém zásad soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2010, s. 95.
- 44 Srov. Šimek, Robert. *Povinnost pojistitele sdělit údaje před uzavřením smlouvy jako nástroj pomoci ke svépomoci? (dosud nepublikován)*.
- 45 Bejček, Josef. *Smluvní svoboda a ochrana slabšího obchodníka*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 82 a násl.; Bejček, Josef. *Soukromoprávní ochrana slabšího obchodního partnera*. *Bulletin advokacie*, 2015, č. 7–8, s. 24 a násl.
- 46 V případě vyžadování zdravotní prohlídky nebo prohlídky majetku by právo na informace mohlo být v kolizi s právem na ochranu soukromí, příp. s právem na ochranu osobnostních práv.
- 47 Srov. § 82 a násl. zákona č. 170/2018 Sb., o distribuci pojištění a zajištění.
- 48 Srov. preambuli *Ústavy ČR*.
- 49 Těmi jsou např. nezbytné souhlasy pojištěného s důležitými smluvními dispozicemi (např. podle § 2767, § 2768, § 2826, § 2831 aj.).

Ustanovení soukromého práva s touto povahou generálních klauzulí a neurčitých právních pojmů tvoří místa průniku, kterými ústavní práva a hodnoty vstupují do soukromoprávních vztahů. Tato místa vlomu však v minulosti byla nacistickou právní filozofií zneužita, a proto je k nim třeba přistupovat velmi obezřetně.⁹¹ Je také otázkou, zda je nutné mít místa průniku vzhledem k tomu, že bychom si vystačili s přímým nebo nepřímým zákazem založeným na generálních klauzulích nebo neurčitých právních pojmech.

V soukromém pojištění bude tento průnik představovat nejčastěji princip poctivosti podle § 6 OZ a dobré víry. Pojistná smlouva je již tradičně řazena mezi závazek kromobyčejné poctivosti a dobré víry.⁹² V úvahu přichází také již zmíněný korektiv dobrých mravů. Právně jednat proti dobrým mravům může např. ten, kdo zachází s člověkem pouze jako s objektem, čímž omezuje jeho důstojnost.⁹³ Na druhou stranu, jakékoliv subjektivně pocíťované limitování svobody jednat nemůže být označeno pouze z tohoto důvodu za jednání proti dobrým mravům. To je nutné hodnotit případ od případu.

Pojistná smlouva ze své povahy tíhne k hromadnému uzavírání, ačkoli existují i výjimky z pravidla.⁹⁴ Pojistiteli tak většinou bude svědčit domněnka profesionála a osoby, která má povinnost jednat s odbornou péčí (§ 5 odst. 2 OZ). Nikdo nesmí pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu (§ 3 odst. 2 písm. c) OZ). Podle § 433 OZ tak pojistitel nesmí svou kvalitu odborníka ani své hospodářské postavení zneužít k vyváření nebo k využití závislosti slabší strany a k dosažení zřejmě a nedůvodně nerovnováhy ve vzájemných právech a povinnostech. Míra této nutné (odborné) péče se pak může lišit podle druhu, povahy a složitosti dané činnosti. Předpokládá se tedy zachování ekvivalence.⁹⁵

2 Příklady řešené ÚS

2.1 Amortizace vozidla a náhrada škody

2.1.1 Znalecký posudek stanovil nižší hodnotu po opravě
 ÚS svou rozhodovací činností zasahuje do soukromoprávních vztahů z pojištění spíše výjimečně.⁹⁶ Zabýval se např. otázkou sporu o zaplacení nevyplacené části pojistného plnění na základě pojištění odpovědnosti z provozu vozidla (POV),⁹⁷ ve kterém odvolací soud pojistné plnění snížil, s poukazem na zhodnocení vozidla. Stěžovatel namítal, že

na škodě neměl žádnou spoluúčasť a mělo by dojít k její náhradě tak, aby vlastník motorového vozidla mohl vozidlo používat v nezměněném rozsahu jako před dopravní nehodou. Pojišťovna odmítala z důvodu amortizace vozidla zaplatit v plném rozsahu zcela nové náhradní díly (poškozená část vozidla nebyla nová, a nebylo tedy možné tuto část opravit zcela novými díly na náklady pojišťovny).

Obecné soudy argumentaci pojišťovny přisvědčily, přestože podle vypracovaného znaleckého posudku byla hodnota vozidla i po této opravě novými díly nižší než jeho hodnota před dopravní nehodou. Podle ÚS musí soud nejen formálně respektovat právo, ale jeho výklad a aplikace musí směřovat k výsledku spravedlivému. ÚS dovodil, že rozsah náhrady škody musí zohlednit výši všech nutných prostředků, které byl poškozený nucen vynaložit k obnovení původního majetkového stavu, v daném případě k opravě vozidla tak, aby bylo z technického hlediska stejně provozuschopné jako před škodní událostí. Pokud obnovení původního majetkového stavu není možné jinak než za použití nových náhradních dílů, nelze přenášet povinnost k úhradě nákladů na poškozeného.

2.1.2 Znalecký posudek stanovil vyšší hodnotu po opravě

Na skutkově podobnou situaci navázal ÚS ve svém dalším nálezu,⁹⁸ přičemž uvedl, že není možné po poškozeném požadovat, aby doplácel na nehodu, pokud opravou vozu, který by poškozený jinak nemohl v důsledku zavinění jiného užívat, nedošlo ke zcela zjevnému přínosu pro poškozeného.

Oproti předešlé kauze znalec uvedl, že v důsledku oprav ke zhodnocení vozidla došlo a vozidlo by mohlo být prodáno za vyšší cenu než před nehodou. Podle ÚS „vedené rozdíly nicméně nezbavují obecné soudy povinnosti řídit se nosnými důvody nálezu sp. zn. II. ÚS 2221/07. [...] Jinými slovy, i kdyby bylo předmětné vozidlo provedenou opravou skutečně zhodnoceno a nacházelo se v podstatně lepším stavu než před nehodou, stále jsou soudy povinny posoudit, zda je toto technické zhodnocení s to převážit snížení tržní hodnoty vozidla plynoucí z informace, že vozidlo bylo havarováno“.

2.2 Princip plného odškodnění

2.2.1 Újma na zdraví

V jiné věci⁹⁹ ÚS aplikoval princip tzv. „plného odškodnění na zdraví“¹⁰⁰ v rámci otázky výše pojistného plnění a do-

- 50 Např. nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1286/2014 ze dne 26. listopadu 2014, o sděleních klíčových informací týkajících se strukturovaných retailových investičních produktů a pojišťovacích produktů s investiční složkou.
- 51 Srov. náleží ÚS ze dne 11. listopadu 2013, sp. zn. I. ÚS 3512/11: [...] ochrana spotřebitele se nepohybuje jen na úrovni podústavního práva, nýbrž má dopad právě i do ústavní roviny. Konkrétní ochranu spotřebitele lze podle tohoto nálezu podřadit pod ústavní princip rovnosti, a to v jeho materiálním či faktickém pojetí (čl. 1 LZPS).
- 52 Např. náleží ÚS ze dne 10. dubna 2014, sp. zn. III. ÚS 3725/13.
- 53 Konkrétně jde např. o systém pojištění odpovědnosti zaměstnavatele za pracovní úrazy a nemoci z povolání.
- 54 Scheu, Harald Christian. Problematika rasové diskriminace v rámci občanskoprávních vztahů podle rakouské dogmatiky. In: Machalová, T., a kol. Lidská práva proti rasismu. Brno: Doplněk, 2001, s. 176.
- 55 Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon).
- 56 Jde o transpozici směrnice Rady 2004/113/ES ze dne 13. prosince 2004, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování.
- 57 Ivičič, Marek. Zásada rovného zacházení v soukromém právu pohledem práva ústavního. In: COFOLA 2010: the Conference Proceedings. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 537-543.
- 58 Srov. Bobek, Michal – Boučková, Pavla – Kühn, Zdeněk (eds.). Rovnost a diskriminace. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 115.
- 59 Tennyson, Sharon. Challenges and Approaches to Consumer Protection in the Insurance Industry. In: Liedtke, Patrick M. – Monkiewicz, Jan (eds.). The Future of Insurance Regulation and Supervision. A Global Perspective. Palgrave Macmillan, 2011, s. 195.
- 60 OZ neobsahuje odkaz na přirozené principy právní ve smyslu ABGB, neboť by se tím vytvořila alternativní „grundnorm“. Srov. Gerloch, Aleš, a kol. Teorie a praxe tvorby práva. Praha: ASPI, 2008, s. 98-99.
- 61 Alexy, Robert. Theory of Constitutional Rights. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 102.
- 62 Alternativní zásada nezbytnosti zásahu orgánu veřejné moci do autonomie jednotlivce se vyvinula z pruského policejního práva. Srov. Ondřejek, Pavel. Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod. Praha: Leges, 2012, s. 139-140. Test nezbytnosti se uplatňuje např. podle čl. 52 odst. 2 Listiny základních práv EU.

vodil, že „závazek státu zajistit ochranu zdraví jedince se může projevit i v soukromoprávní oblasti, a to zakotvením povinnosti škůdce nahradit poškozenému utrpěnou škodu na zdraví tak, aby poškozený disponoval dostatečnými finančními prostředky k podniknutí všech potřebných kroků za účelem obnovení zdraví, příp. k vytvoření podmínek pro svou důstojnou existenci, není-li plné obnovení zdraví možné“.

ÚS dále dodává, že „při výkladu pojmu ‚skutečná škoda‘ však nelze opomíjet imperativ ústavně konformního výkladu, tedy je nutno tento pojem interpretovat tak, aby byla plně zajištěna ochrana ústavně zaručeným právům a svobodám. V této souvislosti je třeba věnovat zvláštní pozornost zásadě odškodnění utrpěného porušení ústavně zaručených práv, které – jak bylo dovozeno – má být úplné. Má-li být pak odstraněno zmenšení majetkového stavu poškozeného v jeho úplnosti, nelze pojem ‚skutečná škoda‘ ztotožňovat se škodou na věci (srov. ustanovení § 443 OZ), tj. toliko se škodou, která se následkem protiprávního jednání na věci přímo projevila, ale je nutno jej vykládat extenzivněji, ve smyslu zahrnutí všech ostatních nákladů, kterým byl poškozený vystaven v příčinné souvislosti s protiprávním jednáním škůdce a škodou vzniklou přímo na věci“.

2.2.2 Parciální škoda na věci

V podobné věci¹⁰¹ obecné soudy nepřiznaly stěžovateli nárok na náhradu škody v plném požadovaném rozsahu. Klíčovou právní otázkou, která byla předložena, byl výklad pojmu „skutečná škoda“ ve smyslu ustanovení § 442 odst. 1 zákona č. 40/1964 Sb., ve znění účinném od 1. ledna 1992 do 31. prosince 2013.

V odůvodnění ÚS odkázal na předchozí náleží (sp. zn. IV. ÚS 444/11),¹⁰² přičemž uvedl, že odškodněním je chápána škála opatření s cílem napravit způsobenou újmu a uvést oběť do postavení, ve kterém se nacházela před protiprávním jednáním, a to v rozsahu, v jakém je to možné. *Takto vymezenému principu úplného odškodnění zásahu do práv je navíc třeba rozumět v tom smyslu, že při vyčíslování výše škody (pro účely onoho úplného odškodnění) si orgány veřejné moci nemohou počínat formalisticky, nýbrž musí reflektovat sociální a ekonomickou realitu, zejména pak tržní vlivy.*

2.2.3 Totální škoda na věci

V jiném podobném případě¹⁰³ ÚS řešil spor o zaplacení pe-

něžitě částky z titulu regresního nároku. Podle dovolacího soudu se výše peněžitě náhrady škody způsobené poškozením vozidla na území ČR stanoví na podkladě cen platných v ČR a nezávisle na okolnostech nesouvisejících se škodní událostí, kdy za takovou okolnost označil i státní občanství či bydliště poškozeného vlastníka vozidla, jemuž za škodu odpovídá osoba povinná k náhradě škody podle českého právního řádu. Při určení náhrady škody se vychází z obvyklé ceny věci k okamžiku zničení (poškození), popř. z nákladů na uvedení věci do původního stavu.

V navazujícím řízení dovolací soud odmítl odkaz stěžovatelky na rozhodnutí ÚS (II. ÚS 2221/07 a I. ÚS 1902/13), která považoval za nepřiléhavá, neboť se tyto případy liší od případu stěžovatelky, v němž jde o tzv. „totální škodu“, u jejíž náhrady nepřichází v úvahu zohlednění účelnosti vynaložených nákladů na odstranění škody.

V této souvislosti ÚS uvedl, že mu „obecně nepřisluší zasahovat do procesu tvorby občanskoprávní doktríny odškodňování na půdě Nejvyššího soudu. Je však povinen zasáhnout, dojde-li při aplikaci této doktríny k poškození ústavněprávně zaručených práv dotčených osob. Obecné soudy založily interpretaci ustanovení dotýkajících se určení výše náhrady škody způsobené na věci jejím zničením (v projednávaném případě byla zjištěna totální škoda na osobním automobilu, tj. stav, kdy náklady na opravu by zásadně přesáhly cenu věci před poškozením) na kritériu cenových relací v čase a místě škodní události. Kritérium místa pobytu poškozeného považovaly za nerelevantní, resp. zdůraznily, že při odškodnění lze brát v úvahu pouze okolnosti objektivní, mezi něž nepatří fakt, že poškozený je cizí státní občan žijící mimo ČR. Opačně např. rakouská právní praxe je založena na doktríně, podle níž je výše náhrady škody určována dle cenových poměrů místa, kde je (byla) věc obvykle užívána, resp. s ohledem k místu pobytu poškozeného, tj. místu, k němuž má věc nejbližší vztah [...]. Volba rozhodného kritéria pro odškodnění Nejvyšším soudem nemusí sama o sobě vést k porušení základních práv. Při rozhodování o odškodnění je však třeba ctít princip spravedlivého, resp. plného odškodnění, akcentovaný judikaturou ÚS“.

2.2.4 Náhradní vozidlo v případě totální škody

V poslední době vydal ÚS náleží¹⁰⁴ týkající se otázky nároku na náhradní vozidlo v případě totální škody, ve kterém Nejvyššímu soudu vytkl dosavadní přístup¹⁰⁵ a konstatoval,

- 63 Ondřejek, Pavel. Princip proporcionality a interpretace omezení základních práv v ústavním právu. In: Gerloch, Aleš – Tryzna, Jan – Wintř, Jan (eds.). Metodologie interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 263.
- 64 Bartoň, M., op. cit. sub 2, s. 99-100.
- 65 Např. Hlouch, Lukáš. Teorie a realita právní interpretace. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 95 a násl.
- 66 K tomu srov. Kopa, Martin. Doktrína prostoru pro uvážení (Margin of Appreciation) v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Praha: Leges, 2012.
- 67 Ondřejek, P., op. cit. sub 63, s. 109.
- 68 K možné úpravě vázící formule srov. Košař, David. Kolize základních práv v judikatuře Ústavního soudu ČR. Jurisprudence, 2008, č. 1, s. 3 a násl., a také Wintř, Jan. Alexyho vázící formule. Právník, 2016, č. 5, s. 446 a násl.
- 69 Posuzuje se zde pluralita možných prostředků ve vztahu k zamýšlenému účelu a jejich subsidiarita z hlediska ústavou chráněné hodnoty – základního práva nebo veřejného zájmu. Lze-li sledovaného účelu dosáhnout alternativními prostředky, je pak ústavně konformní ten, jenž danou ústavně chráněnou hodnotu omezuje v míře nejmenší. Srov. nález ÚS ze dne 15. ledna 2009, sp. zn. IV. ÚS 1554/08.
- 70 Např. Broz, Jan. Princip proporcionality a socioekonomická práva. Lze poměřovat sociální práva s liberálními? In: Wintř, Jan – Antoš, Marek (eds.). Sociální práva. Praha: Leges, 2011, s. 62-74.
- 71 Aplikovaný v podobě vyloučení extrémní disproportionality. Srov. nález ÚS ze dne 13. prosince 2005, sp. zn. Pl. ÚS 6/05. K arbitrálnosti přístupu ÚS srov. Antoš, Marek. Judikatura Ústavního soudu k sociálním právům: Nikoliv nutně nejlepší, nejučinnější či nejmoudřejší? Jurisprudence, 2014, č. 6, s. 3 a násl.
- 72 Srov. nález ÚS ze dne 18. srpna 2004, sp. zn. Pl. ÚS 7/03.
- 73 Nález ÚS ze dne 20. května 2008, sp. zn. Pl. ÚS 1/08.
- 74 Červínek, Zdeněk. Standardy přezkumu ústavnosti v judikatuře Ústavního soudu. Jurisprudence, 2015, č. 4, s. 21 a násl. L. Vyhnánek k tomu dodává, že vhodnější je přístup založený na ochraně jádra, in: Vyhnánek, Ladislav. Proporcionálně či jinak? Problém ústavního přezkumu zásahů do sociálních práv. Časopis pro právní vědu a praxi, 2014, č. 3, s. 203 a násl.
- 75 Zvláštnost pojištění spočívá v tom, že nad výkonem pojišťovací činnosti je prováděn dohled ze strany České národní banky.
- 76 Wintř, Jan. Základní práva jako právní principy. In: Tichý, Luboš (ed.). Základní lidská práva v jednotlivých právních odvětvích. Praha: UK, 2006, s. 151.

že „podstatou náhradního vozidla je umožnit pojištěnci zachování určitého životního standardu v situaci, kdy dojde k částečnému nebo totálnímu poškození vozidla. Poskytnutím náhradního vozidla nebude poškozený ponechán v tísní a bude mu umožněno vést – co do kvality – obdobný život jako před dopravní nehodou. [...] Obecné soudy se musí vypořádat s tím, jakým způsobem ovlivňuje prohlášení pojišťovny o škodě způsobené na vozidle celkovou výši škody. Podle náhledu ÚS není výše škody v obdobných případech dána jen hodnotou zničeného vozidla, ale též náklady, které by poškozený nemusel vynaložit v případě, že by ke škodě nedošlo. Ve své podstatě tak není důvodu, pro který by tyto náklady, jsou-li účelně vynaloženy, měl nést právě poškozený“.

Podle ÚS „výklad a aplikace práva nemohou být odtrženy od reálného života a musí zohlednit tu skutečnost, že ne každý poškozený je natolik solventní, aby si mohl dovolit zakoupit nové vozidlo, aniž by čekal na zaslání finančních prostředků od pojišťovny“.

2.3 Tzv. „lovci nehod“

Předmětem přezkumu se stal také spor mezi pojišťovnou a společností, která se likvidací pojistných událostí zabývá jako podnikatelský profesionál (tzv. „lovec dopravních nehod“).¹⁰⁶ Předmětem sporu byla výplata pojistného plnění z POV. Předmětný spor tak neměl „slabší stranu“.

„Podnikání s pojistnými událostmi“ nemusí být samo o sobě nemravné, musí se však dít v rámci férových pravidel a nesmí být namířeno proti podstatě institutu tzv. „povinného ručení“, primárně určeného k odškodnění nevinných obětí dopravních nehod, nikoliv k tomu, aby se prostřednictvím systému pojištění obchodovalo s fiktivními pohledávkami na náhradu škody. S ohledem na četnost dopravních nehod se problematika řešená v této kauze dotýká tisíců poškozených, škůdců i řady pojištěven.¹⁰⁷

V této souvislosti ÚS zmiňuje, že „dosahování zisku je smyslem podnikání, které zaslouží respekt a ochranu – nesmí se však dít parazitujícím a právo zneužívajícím způsobem. ÚS má vážné pochybnosti o tom, zda podnikání vedlejší účastnice bylo vedeno ve férovém duchu, v souladu s dobrými mravy – minimálně tím se měl odvolací soud zabývat, nikoliv jen konstatovat, že námitka o parazitování je z lidského hlediska pochopitelná, avšak nemá opodstatnění“.¹⁰⁸

Kritérium dobrých mravů¹⁰⁹ byly soudy povinny brát v úvahu i v režimu „starého“ OZ, nehledě na to, že odvolací soud již rozhodoval dlouho poté, kdy nabyl účinnosti OZ „nový“, který v ustanovení § 2 odst. 1 a 3 zřetelně uvádí: *Každé ustanovení soukromého práva lze vykládat jenom ve shodě s LZPS a ústavním pořádkem vůbec.*

2.4 Úpadek cestovní kanceláře

2.4.1 Vlastnické právo pojišťovny

Další ze série kauz se týká pojištění pro případ úpadku cestovní kanceláře. V první z nich¹¹⁰ bylo stěžovatelce uloženo zaplatit žalobkyni částku 12 514 Kč s příslušenstvím. Titulem byl pojistný nárok z důvodu neuskutečněního zájezdu cestovní kancelář, která měla uzavřenou pojistnou smlouvu se stěžovatelkou. K námitce stěžovatelky, že žalobkyni náležela výplata pouze části ceny zájezdu z důvodu nedostatečné výše pojistného krytí ve smlouvě mezi stěžovatelkou a cestovní kancelář, obvodní soud uvedl, že pokud tato pojistná smlouva obsahuje ustanovení, která jsou v rozporu se zákonem, jsou neplatná a nemohou jít k tíži žalobkyně jako spotřebitelky, jež má zákonný nárok na náhradu zaplacené ceny neuskutečněního zájezdu v plném rozsahu.

Městský soud v Praze napadeným rozsudkem prvoinstanční rozhodnutí potvrdil. Podle jím provedeného výkladu českých právních předpisů má zákazník cestovní kanceláře právo na úhradu celé částky neuskutečněního zájezdu bez ohledu na případná jiná ujednání v pojistné smlouvě mezi cestovní kancelář a pojišťovnou. V ústavní stížnosti ÚS však neshledal nic, co by věc posunulo do ústavněprávní roviny (čl. 11 Ústavy ČR), a proto ústavní stížnost odmítl.

2.4.2 Výklad *in favorem conventionis*

V následujících kauzách se pojišťovna opět domáhala svého práva prostřednictvím ústavní stížnosti. V prvním případě¹¹¹ ústavní rozměr shledán nebyl, přičemž na námitku stěžovatelky ÚS uvedl, že „je ochráncem ústavnosti a smyslem ústavní stížnosti je podle § 72 odst. 1 písm. a) zákona o ÚS ochrana základních práv nebo svobod zaručených ústavním pořádkem. Není tedy jeho úkolem bdít nad tím, zda je rozhodovací činnost obecných soudů souladná se zákonem či s právem EU, ani není jeho úkolem sjednocovat jejich judikaturu v otázce výkladu zákonů či unijního práva. K tomu jsou obecně povolány soudy odvolací či dovolací. [...] Není však úkolem ÚS bdít nad tím, zda vnitrostátní zákonodárce řádně implementoval unijní směrnici a zda

- 77 Melzer, Filip – Tégl, Petr, a kol. Občanský zákoník. § 419–654. Velký komentář. Praha: Leges, 2014, s. 526; Telec, Ivo. Přehled práva duševního vlastnictví 1, Lidskoprávní základy, licenční smlouva. 2. vyd. Brno: Jan Šabata, 2007, s. 59–62.
- 78 Hurdík, J. – Lavický, P., op. cit. sub 44, s. 139.
- 79 Hulmák, Milan – Viček, Karel. Obecná informační povinnost při sjednávání smlouvy – 1. část. Právní rozhledy, 2012, č. 17, s. 602 a násl.
- 80 Shodně Ondřejek, Pavel. Nález ÚS ze dne 19. ledna 2017, sp. zn. I. ÚS 3308/16 (k limitům autonomie vůle a aplikaci základních práv na soukromoprávní jednání). Dostupné na: <https://www.vclp.cz/>.
- 81 Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. dubna 2009, sp. zn. 23 Cdo 1247/2009.
- 82 Srov. Tryzna, Jan. Právní principy a první argumentace. K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva. Praha: Auditorium, 2010, s. 55–70.
- 83 Např. Wilburg, Walter. Entwicklung eines bewegliches System im Bürgerlichen Recht. Graz: Kienreich, 1951, s. 5.
- 84 Wintř, Jan. Říše principů. Obecné a odvětvové principy současného českého práva. Praha: Karolinum, 2006, s. 62–63.
- 85 Ondřejek, Pavel. Ústavní hodnoty a autonomie vůle v právním jednání v soukromém právu. Časopis pro právní vědu a praxi, 2016, č. 3, s. 351 a násl.
- 86 Bydliński, Franz. Erklärungsbeufußtsein und Rechtsgeschäft. Juristenzeitung, 1975, č. 1, s. 1.
- 87 Podle J. de Sota není mezi spravedlností a efektivností vztah opozice, ale jsou spíš jednou stranou téže mince, takže se navzájem podporují. Srov. De Soto, Jesús Huerta. Etika kapitalismu. In: Tajovský, Ladislav, a kol. (eds.). Teorie dynamické efektivnosti. Praha: Dokořán, CEVRO Institut, 2013, s. 228.
- 88 Ondřejek, P., op. cit. sub 86, s. 351 a násl.
- 89 Melzer, F., op. cit. sub 11, s. 166, 172 a násl.
- 90 Srov. nález ÚS ze dne 14. července 2004, sp. zn. I. ÚS 185/04.
- 91 V podrobnostech srov. Melzer, F., op. cit. sub 11, s. 156 a násl.
- 92 Rouček, František. Česko-slovenské právo obchodní II. Část zvláštní A (Právo kupecké a obchodní). Praha: V. Linhart, 1939, s. 674.
- 93 Srov. Wagnerová, E., op. cit. sub 12, s. 58.
- 94 Srov. Šimek, Robert. Právní povaha povinnosti platit pojistné a meze smluvní svobody. Dostupné na: <http://www.bulletin-advokacie.cz/pravni-povaha-povinnosti-platit-pojistne-a-meze-smluvni-svobody>.
- 95 Melzer, F. – Tégl, P., op. cit. sub 78, s. 34.

obecný soud vyložil vnitrostátní právo eurokonformně, leda by taková chybná aplikace představovala sama o sobě i porušení základních práv“.

V druhém případě¹¹² ústavní rozměr již byl shledán, vzhledem k námitce množství obdobných případů projednávaných před nalézacími soudy, přičemž pojišťovna upozornila také na to, že v souvislosti s čl. 7 směrnice Rady č. 90/314/EHS ze dne 13. června 1990, o souborných službách pro cesty, pobyty a zájezdy, se Soudní dvůr EU ve věci sp. zn. C-140/97 zabýval otázkou nedostatečného krytí rizik a dospěl k závěru, že rakouská úprava byla kvůli omezené záruce nedostatečná a že stát je povinen vyplatit zbytek vynaložených prostředků, protože do své národní legislativy výše zmíněnou směrnici nedostatečně implementoval. Podle stěžovatelky obvodní soud nesplnil svou povinnost „nepředložení“ řádně odůvodnit, ačkoliv v soudním řízení poukázovala na nesoulad vnitrostátní úpravy s komunitárním právem, resp. s rozhodnutím Soudního dvora EU ve věci C-140/97 Walter Rechberger a další proti Rakouské republice.

ÚS zde uvedl, že „rozumí stěžovatelčině podrobně a nepochybně kvalifikované právní argumentaci, jejíž podstata tkví v tom, že spoléhala na to, že uzavře-li s cestovní kanceláří pro případ jejího úpadku takovou pojistnou smlouvu, která vyhoví zákonným podmínkám, včetně těch, které se týkají výše pojistné částky (§ 8 odst. 2 zákona č. 159/1999 Sb.), bude v případě úpadku plnit právě jen v mezích takto (platně) sjednané pojistné smlouvy, a tedy že povinnost cestovní kanceláře sjednat pojištění záruky za své, z hlediska zákona relevantní závazky v plné výši (a na to navazující povinnost pojišťovny plnit), by musela být v zákoně vyjádřena výslovně, zvláště pak v situaci, kdy neomezení pojistného plnění lze charakterizovat jako výjimku z pravidla, a to jak z hlediska právního, tak (jistě) i ekonomického. Oproti tomuto právnímu názoru však lze postavit rovnocennou výkladovou alternativu, tedy že povinnost plné náhrady zřetelně plyne z ustanovení § 8 odst. 2 ve spojení s § 6 zákona č. 159/1999 Sb., přičemž minimální limity sjednaného pojištění mají jen globálně eliminovat podhodnocování rizik při uzavírání pojistných smluv, kdy při sjednávání pojištění zpravidla není zřejmé, v jakém objemu budou zájezdy v příslušném roce prodány; tyto limity pak nijak neomezují cestovní kancelář v průběžném rozšiřování výše pojistného plnění podle skutečného vývoje tržeb (samozřejmě při odpovídající změně smluvních podmínek s pojišťovnou) tak,

aby mohla dostát závazku zakotvenému v ustanovení § 6 citovaného zákona“.¹¹³

2.4.3 Další aplikace eurokonformního výkladu

Ve skutkově podobném případě,¹¹⁴ tentokrát nižší soudy neaplikovaly eurokonformní výklad, byla podána další ústavní stížnost, při které ÚS rozhodl¹¹⁵ tak, že „soud 1. stupně tím, že při posuzování důvodnosti žaloby stěžovatelů vycházel z takového výkladu zákona č. 159/1999 Sb., který není ústavně konformní, když nerespektuje mezinárodní závazky ČR plynoucí z jejího členství v EU (čl. 1 odst. 2, čl. 10a odst. 1 Ústavy ČR), porušil právo stěžovatelů na spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 LZPS a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, jakož i právo na ochranu majetku ve smyslu čl. 11 odst. 1 LZPS“. To potvrdil i v následující kauze.¹¹⁶

2.5 Zásada rovnosti smluvních stran

Ve prospěch pojišťovny se vyjádřil nález ÚS ze dne 24. ledna 2013, sp. zn. III. ÚS 3162/12. Přisvědčil stěžovatelce, že uplatnění práva odepřít výpověď s odvoláním se na osobu blízkou v souladu s čl. 37 odst. 1 LZPS je na místě pouze v rámci trestního či správního (přestupkového) řízení, ale nikoliv v rámci řízení občanskoprávního, ve kterém ve vzájemném vztahu vystupují subjekty, jež mají rovné postavení. Poskytnutí informací pojistiteli v souladu se zákonem či smluvním ujednáním účastníků nelze považovat za výpověď, která by mohla způsobit nebezpečí trestního stíhání osobě blízké, neboť pojistitel není státním orgánem, navíc důvodnost neposkytnutí informací je třeba posuzovat pouze ve vztahu k pojistiteli. Pojištěný není nucen vypovídat v trestním či správním řízení. Odmítnutí splnění povinnosti dle ust. § 8 odst. 1 zákona č. 168/1999 Sb. je tak nedůvodné.

2.6 Pojistný zájem – autonomie vůle a platnost právního jednání

Podstatou jiné ústavní stížnosti¹¹⁷ byla námitka stěžovatele ohledně nesprávného právního posouzení otázky existence skutečné vůle¹¹⁸ smluvních stran pojistné smlouvy pojistit předmětnou věc bez ohledu na to, že stěžovatel není jejím vlastníkem. Na předmětnou věc se vztahovala úprava pojištění v OZ (zákon č. 40/1964 Sb.), která neobsahovala výslovnou úpravu pojistného zájmu. Nejvyšší soud pak uzavřel, že pojistná smlouva je neplatná podle § 39 zákona č. 40/1964 Sb., protože svými účinky a účelem odporuje zákonné úpravě pojištění, přestože pojistník i pojistitel v době

- 96 Převažují spíše odmítavá usnesení ÚS jako např.: usnesení ze dne 18. dubna 2018, sp. zn. I. ÚS 3194/16, usnesení ze dne 17. dubna 2018, sp. zn. I. ÚS 1145/18, usnesení ze dne 6. března 2018, sp. zn. I. ÚS 3858/17 aj.
- 97 Nález ÚS ze dne 19. března 2008, sp. zn. II. ÚS 2221/07.
- 98 Nález ÚS ze dne 11. června 2014, sp. zn. I. ÚS 1902/13.
- 99 Nález ÚS ze dne 5. prosince 2012, sp. zn. IV. ÚS 444/11.
- 100 Je nutné uvést, že tento případ se řešil podle pravidel účinných v době zákona č. 40/1964 Sb., tj. zejména § 442 odst. 1.
- 101 Nález ÚS ze dne 27. dubna 2017, sp. zn. II. ÚS 795/16.
- 102 Pokud se poškozený chová ekonomicky racionálně, a nikoliv excesivně, tj. např. jako v projednávané věci nechá vozidlo opravit v autorizovaném servisu (aby obnovil funkční hodnotu věci), a navíc požaduje náhradu rozdílu mezi tržními hodnotami (aby obnovil tržní hodnotu věci), nelze vnímat jako nespravedlivé, domáhá-li se na poškozeném plné náhrady škody. V tomto ohledu nelze než zopakovat již citovaný právní názor ÚS vyslovený v nálezu sp. zn. IV. ÚS 444/11 (odst. 20), podle něhož ustanovení o rozsahu náhrady škody mají být vykládána takovým způsobem, který zahrne všechny druhy nákladů, jímž byl poškozený vystaven v příčinné souvislosti s protiprávním jednáním škůdce a škodou na věci vzniklou.

- 103 Nález ÚS ze dne 6. června 2017, sp. zn. II. ÚS 155/16.
- 104 Nález ÚS ze dne 24. července 2018, sp. zn. I. ÚS 3831/17.
- 105 Zejména rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. února 2013, sp. zn. 25 Cdo 232/2012.
- 106 Nález ÚS ze dne 14. února 2018, sp. zn. IV. ÚS 2043/17.
- 107 V tomto případě ÚS poprvé zohlednil širší kontext situace týkající se šetření a likvidace škodních událostí.
- 108 K problému černého pasažera srov. např. Tuck, Richard. *Free riding*. Harvard University Press, 2008; Dunbar, Robin Ian McDonald. *Culture, honesty and the free rider problem*. In: Dunbar, Robin Ian McDonald – Knight, Chris – Power, Camilla (eds.). *The Evolution of Culture: An Interdisciplinary View*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1999, s. 194–213; aj.
- 109 Je otázkou, proč na tomto místě ÚS nevyužil teorii prozařování, neboť o ní není vůbec zmínka.
- 110 Nález ÚS ze dne 30. července 2014, sp. zn. I. ÚS 2334/14.
- 111 Nález ÚS ze dne 24. února 2015, sp. zn. I. ÚS 1868/14.
- 112 Nález ÚS ze dne 16. července 2015, sp. zn. III. ÚS 1996/13.
- 113 Nutno podotknout, že v případě povinného smluvního pojištění se i zde jedná o přenesení výkonu některých veřejných funkcí, neboť pojišťovny zde naplňují to, co bylo původně stanoveno státu jako povinnost zajistit.

uzavření smlouvy věděli, že pojistník není vlastníkem pojištěné věci, a jako vlastníka ho ve smlouvě označili, neboť měl v úmyslu v budoucnosti vlastnické právo nabýt.

V této souvislosti ÚS konstatoval, že nerespektováním autonomie vůle smluvních stran nebo přímo jejím ignorováním obecné soudy zasáhly do základního práva stěžovatele ve své druhé dimenzi, v níž působí jako základní právo jednotlivce. V této dimenzi se nejedná o pouhé prozařování jednoduchým právem,¹¹⁹ nýbrž o subjektivní právo, které působí bezprostředně ve vztahu jednotlivce a státní moci. Orgány státní moci jsou proto při aplikaci jednoduchého práva současně povinny toto právo respektovat.

3 Závěr

Z uvedených příkladů je patrné, že ÚS, pokud shledá ústavněprávní rozměr celé kauzy, aplikuje pravidelně ústavně konformní výklad v soukromém pojištění, avšak zároveň se vyhýbá uplatnění nepřímého účinku podle teorie prozařování základních práv. Na mnohých místech odůvodnění vyjmenovaných rozhodnutí ÚS je sice zmínka o prozařování ústavních hodnot uvedena, přesto tento soud popsanou teorii nepřímého účinku, včetně pravidla poměrování (principu proporcionality), ve zkoumané oblasti dosud nevyužil.

Z odůvodnění výše uvedených nálezů také přímo nevyplývá, že by zavázal např. pojistitele k náhradě podle principu plného odškodnění, ale zavázal pouze soudy nižších instancí svým stanoviskem, přestože není soudní instancí, která má sloužit ke sjednocování výkladu norem jednoduchého práva. Ačkoliv se tento přístup zdá být šalamounským řešením, úplné vynechání polemiky o tom, zda poměrování ústavních hodnot prostřednictvím generálních klauzulí či neurčitých právních pojmů typu dobré mravy či poctivost (např. v případě tzv. „lovců nehod“) zde má, nebo nemá své místo, neposkytuje dostatečný prostor pro hlubší analýzu.

Na kauze pojištění pro případ úpadku cestovních kanceláří je zvláště patrné, jak se rozhodovací činnost ÚS vyvíjí. ÚS ani zde nevyužil doktrínu prozařování, ačkoli nepochybně bylo dotčeno autonomní právo jednotlivce, které bylo omezeno ve veřejném zájmu, a to eurokonformním výkladem povahy daného ustanovení. Argument ochranou spotřebitele nebo slabší smluvní strany se zdá být stěžejně akceptovatelný, neboť spotřebitel zde ani nebyl smluvní stranou

smlouvy, ale spíše osobou, jejímuž zájmu mělo sjednání pojištění smlouvy zjevně sloužit.¹²⁰ Jednalo by se zřejmě o dotčení principu veřejného pořádku, jímž byla ohrožena práva třetích osob (příjemců pojištění plnění) v důsledku přenesení některých veřejných funkcí, resp. stanovení kontraktační povinnosti ve veřejném zájmu. Ta by mohla být důvodem pro omezení autonomie vůle, neboť zákazník má legitimní očekávání, že jeho nároky budou plně uspokojeny.¹²¹

Resumé

Possible options for the application of horizontal effect theory of fundamental rights and freedoms in private insurance

Constitutional legal framework of the Czech Republic does not explicitly set out or give any reference to insurance contract. The intention of the lawmaker was not to arrange such contract specifically at constitutional level. However, the Czech Constitution forms a cornerstone for public and private law matters together with the Charter of fundamental rights and freedoms ('Charter') which ensures for the individuals their private autonomy. By the specific regulation based on legal acts it is established a framework that provides for everyone an area of freedom to determine his/her relationships (incl. contractual) according to own will.

In the course of this process, the system of legal values is created and in his very heart the human freedom is deployed which could be threatened not only by the public power but also by the private domination. Particularly, if there are (between two private individuals) any specific interventions threatening or limiting individual freedom due to which one could become subordinate to the other, it comes a questions whether unlimited use of power (as a consequence of contractual freedom) could be considered as legitimate.

Civil Code stipulates that the interpretation of private law shall be in line with the Charter and constitutional legal framework. From the interpretation of rules it needs to be distinguished the indirect effect of fundamental rights through the interpretation of ambiguous legal concepts in private law. According to this theory, the horizontal effect of fundamental rights constitutes the directives for inter-

- 114 V mezidobí (konkrétně dne 29. prosince 2015) nabyl účinnosti zákon č. 341/2015 Sb., kterým se mění zákon č. 159/1999 Sb., o některých podmínkách podnikání a o výkonu některých činností v oblasti cestovního ruchu.
- 115 Nález ÚS ze dne 14. června 2016, sp. zn. IV. ÚS 2370/15.
- 116 Nález ÚS ze dne 18. července 2017, sp. zn. IV. ÚS 3092/16.
- 117 Nález ÚS ze dne 24. července 2007, sp. zn. I. ÚS 557/05.
- 118 ÚS se k otázce autonomie vůle, příp. smluvní svobody, již v minulosti v několika svých rozhodnutích podrobněji vyslovil (viz např. náleze ze dne 28. ledna 2004, sp. zn. I. ÚS 546/03, náleze ze dne 7. prosince 2004, sp. zn. I. ÚS 670/02, nebo náleze ze dne 13. dubna 2004, sp. zn. I. ÚS 43/04).
- 119 ÚS se v odůvodnění vůbec nezabýval tím, zdali jsou předmětnou pojistnou smlouvou dotčeny také majetkové zájmy třetích osob s ohledem na veřejný pořádek, resp. existenci legitimního pojistného zájmu (jako je tomu např. v rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 4. ledna 2010, sp. zn. 28 Cdo 3784/2009).
- 120 Na rozdíl od tzv. „smlouvy s ochranným účinkem ve prospěch třetí osoby“ podle § 2913 odst. 1 OZ se zde jedná o smlouvu ve prospěch třetí osoby, protože poškozený zákazník má právo na pojistné plnění *ex lege*.
- 121 Srov. náleze ÚS ze dne 16. června 2005, sp. zn. I. ÚS 353/04.

pretation and application of general clauses. The rationale of fundamental rights lies not exclusively in the protection of individuals against interventions by the public forces but also in the protection and custody between individuals with equal positions.

The extraordinary application of horizontal effect of fundamental rights in private relationships is justified by the magnitude of inequality between formally equal individuals that is not able to be corrected in a satisfactory manner by existing rules or principles of private law. In those exceptional cases, if the circumstances of the case so warrant, it could be modified the leading principle of private law system – the principle of private autonomy. Although the fundamental rights regularly do not have direct effect in private relationships, it is at least recognized in certain cases indirect effect or duty to take into account fundamental rights of thirds parties – private individuals. Nevertheless, in extreme situations, this theory could lead to disproportionate extension of anti-discrimination rules to all legal relationships which is not always adequate.

The concept of the horizontal effect theory is in the first chapter described and structured as follows: a) roots and causes of the theory (court decision in well-known case Lüth, principle of private autonomy, the function of private insurance), b) possible collision of values on different levels (during law-making procedure, decision-making and application by the courts of justice, supervisory or other public authorities, and in the course of formation of insurance contract). The crucial issue here is c) how principle of proportionality should be put in place in order to strike a balance between different interests and conflict of values. Proportionality is here considered as a balancing tool leading to optimal resolutions.

In the second part, there are specific examples of decision-making outcomes produced by the Czech Constitutional Court in terms of private insurance cases. It is obvious, that this Court has not applied or found yet any specific foundation enabling to demonstrate the horizontal effect in private insurance. Despite the lack of relevant case law, there are some cases (e.g. insurance of surety resulting from bankruptcy of a travel agency) where it was a solid ground for respective legal reasoning underpinning the application of principle of proportionality during the balancing of relevant constitutional principles.